

поширеним в українській мові, а прикметникові словотвірні варіанти, згідно із дослідженнями вчених-мовознавців на основі синхронно-діахронного підходу, зафіксовано в українських писемних джерелах ще XI–XVIII сторіч⁷. Зокрема, й лексикографічні джерела початку XXI сторіччя рясніють прикладами словотвірних варіантів на рівні лексем різної частини мовної належності, з-поміж яких значну частину становлять прикметникові словотвірні пари: *асфальтовий і асфальтний, афектний і афективний, бахромний і бахромчастий, безтактний і безтактовий, вензельовий і вензельний, гомінливий і гомінкий, граціозний і граційний, диспозитивний і диспозиційний, конспіративний і конспіраційний, поліційний і поліцейський* та ін. Така дериваційна варіантність прикметників властива, до речі, і медичній термінології, наприклад: *бациловий і бацилярний, геморойний і гемороїдальний, екзематозний і екзематичний, лейкоцитний і лейкоцитарний* тощо.

Протягом останніх двадцяти років XXI сторіччя словотвірну варіантність лінгвісти досліджують різнопланово, зокрема на матеріалі ойконімів (Г. Лук'янчук⁸), антропонімів (В. Денисюк⁹), назв осіб за родом їхньої діяльності або за фахом (Н. Босаківська¹⁰, І. Воловенко¹¹) тощо. Проте в аспекті нашого дослідження окремої уваги заслуговують наукові праці І. Кузьми¹², присвячені вивченню словотвірної синонімії та словотвірної варіантності прикметників в українській мові.

Мета нашої розвідки – дослідити дериваційну структуру прикметників *пандемійний* і *пандемічний* та науково обґрунтувати словотвірну варіантність цих ад'єктивів у сучасній українській мові.

Предметом дослідження є відіменникові прикметникові словотвірні варіанти *пандемійний* / *пандемічний*, пов'язані з варіюванням суфікса *-н-*. **Джерельною базою** слугували сучасні інтернет-тексти інформаційного характеру різножанрового спрямування, а також академічні лексикографічні джерела початку XX сторіччя. У процесі дослідження використано такі **методи**: аналіз наукової лінгвістичної літератури, теоретичне осмислення й узагальнення наукових засад досліджуваної проблеми; компонентний аналіз для визначення семантико-дериваційного потенціалу лексем *пандемійний* і *пандемічний*; метод

кількісних підрахунків для визначення кількісних показників вияву продуктивності використання в сучасному лексиконі прикметника *пандемічний* і словотвірного варіанта його *пандемійний*; метод узагальнення для уточнення словникової статті іменника *пандемія*.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що на підставі використаних методів лінгвістичного дослідження науково обґрунтовано словотвірну варіантність відіменникових ад'єктивів *пандемійний* і *пандемічний* та запропоновано кваліфікувати їх як словотвірні варіанти.

Виклад основного матеріалу. У 2020 році світова пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 закріпила в живому мовленні українців прикметникову форму *пандемійний*, яка рясніє в сучасному інформаційному просторі і як результат – усуває з активного вживання конкурентну лексему *пандемічний*. Усемережжя демонструє чимало прикладів використання прикметника *пандемійний*: *Поля пандемійного літа*¹³; *Пандемійний День медика*¹⁴; *Сингапур запровадив пандемійний дитячий “бонус” для новонароджених*¹⁵; *У телевізійній програмі “Контраргумент: Навчальний рік 2020. Пандемійний маскарад чи якісна освіта?” на телеканалі НІС-ТВ...*¹⁶; *Рекомендації психолога, як у робочій і пандемійній круговерті зберегти психічне здоров'я і собі, і працівникам*¹⁷; *Діяльність туристичної галузі у пандемійний та постпандемійний період*¹⁸; *5 “пандемійних” питань, які необхідно поставити на співбесіді*¹⁹; *Після епідемії SARS 2003 року канадська армія підготувала пандемійний план на майбутнє*²⁰ і под.

Прикметник *пандемійний* починає закріплюватися також у складі термінних словосполучень різних галузей знань. Зокрема, уперше ми натрапили на таке використання в інтернет-посібникові “Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19”²¹, у якому цей ад'єктив ужито як компонент психологічного терміна *саногенне пандемійне мислення особистості*.

Усі зазначені та інші приклади вживання прикметника *пандемійний* у складі словосполучень різного тематичного спрямування (*пандемійний 2020-й, пандемійний варіант вірусу, пандемійний карантин, пандемійний навчальний рік, пандемійний план на майбутнє, пандемійний скандал, пандемійний час,*

¹⁴ Pandemijnyj Den` medyka. Infekcionisty` IFNMU rozpovidayut` pro borot`bu z COVID-19 [Pandemic physician's day. Infectious disease specialists of IFNMU talk about the fight against COVID_19], 21 chervnya 2020 r. URL: <https://www.ifnmu.edu.ua/uk/3047-pandemijny-den-medyka-infektsionisty-ifnmu-rozpovidaiut-pro-borotbu-z-covid-19> [in Ukrainian].

¹⁵ Masnyi V. “Singapur zaprovadyv pandemijnyj dytyachyj “bonus” dlya novonarodzhenih” [Singapore has introduced a pandemic baby “bonus” for newborns], *Suspilne: novyny* [Public: news], 6 zjovtnya 2020 r. URL: <https://suspilne.media/68638-singapur-zaprovadyv-pandemijnyj-ditacij-bonus-dla-novonarodzhenih/> [in Ukrainian].

¹⁶ URL: https://mykolaiv.eurosolidarity.org/2020/09/04/olena-kiselova-nyshnya-derzhavna-vlada-perekladaye-svoyu-vidpovidalnist-namischevu-vladu/?fbclid=IwAR2MFS-D_wnZleDvkAkP4uxmf-Q-i9t7Efxk0xltWskjGbDZGF_CQV12Y8

¹⁷ Tretyak V. “Tretyogo ne dano” [The third is not given], *Praktyka upravlinnya doshkilnym zakladom* [Practice of management of pre-school institutions], № 10, zjovtnya 2020 r. URL: <https://ezavdnz.mcfra.ua/846305> [in Ukrainian]

¹⁸ Barna M. Yu., Tabaka N. M. Dyalnist turystychnoyi galuzi u pandemijnyj ta postpandemijnyj period [Activities of the tourism industry in the pandemic and post-pandemic period], *Materialy Mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferenciyi Suchasni napryamy rozvytku ekonomiky, pidpryyemnyctva, tehnologij ta yix pravovogo zabezpechennya* [Materials of the International scientific-practical conference “Modern directions of development of economy, business, technologies, and their legal support”] (m. L'viv, 18-19 chervnya 2020 r.), S. 173-174. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/barna7.htm [in Ukrainian]

¹⁹ 5 «pandemijnyh» pytan, yaki neobxidno postavyty na spivbesidi [5 “pandemic” questions to be asked at the interview]. URL: <https://www.work.ua/articles/job-interview/2410/> [in Ukrainian]

²⁰ Siruk M. “Socialna zlagodzhennist” [Social cohesion], *Den* [The Day], 25 travnya 2020 r. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-planet/socialna-zlagodzhennist> [in Ukrainian]

²¹ Psykholohiia i pedahohika u protydii pandemii COVID-19 [Psychology and pedagogy in counteracting the COVID-19 pandemic], Kyiv, 2020, 243 p. URL: https://drive.google.com/file/d/1qXwyN0dnd7BJHm2HS_aq4CLuDWqkupWC/view [in Ukrainian].

пандемійна весна, пандемійна катастрофа, пандемійна криза, пандемійна невизначеність, пандемійна паніка, пандемійна реальність, пандемійна ситуація, пандемійна турбулентність, постпандемійна гонка, постпандемійне ринкове пожвавлення, пандемійні побоювання та ін.), беззаперечно, репрезентують лексичні інновації в словниковому складі української мови, що відразу шляхом поступової узуалізації термінологічного значення переходять до категорії загальноживаних лексичних одиниць як детермінологізовані²².

Наші спостереження дають підстави стверджувати, що в результаті конкурентного функціонування в сучасному мовленні дериватів пандемійний і пандемічний останній прикметник із гібридним іншомовним суфіксом *-ичн-* став периферійним. До речі, термінологізовані прикметники медичної царини з інваріантним формантом *-н-* поступово витісняють з нормативного вживання похідні з варіантними суфіксами *-ичн-/ічн-/їчн-*. Порівняймо: *дистонійний* (замість *дистонічний*), *дистрофійний* (замість *дистрофічний*). Таку тенденцію науково обґрунтувала І. Кузьма, досліджуючи словотвірну варіантність прикметників, пов'язану з варіюванням афіксів і твірних основ: "Із двох можливих прикметникових дериваційних варіантів нової української мови на *-н-ий* і *-ичн-ий(-ічн-ий)* на сучасному етапі в основному усталилися прикметники з інваріантним засобом *-н-*, переваживши або й зовсім витіснивши ад'єктиви на *-ичн-ий(-ічн-ий)*"²³.

Прикметники *пандемічний* і *пандемійний* утворено від однієї твірної основи (іменника *пандемія*) за допомогою різних словотвірних суфіксів:

1) *пандемій-н-ий* ← *пандемія* [**пандем'їја**] (до твірної основи *пандеміј-* додаємо питомий суфікс *-н-*);

2) *пандем-ічн-ий* ← *пандем(ія)* [**пандем'(ї)ја**] (до твірної основи *пандем-*, усікаючи іменникову фіналь *-іј-*, додаємо іншомовний суфікс *-ічн-*). До того ж етимологічно гібридний суфікс *-ичн-*, утворений сполученням прикметникового суфікса *-ич-* давньогрецького походження й українського суфікса *-н-*, зазнав морфемного ускладнення й розпався на асемантичну суфіксальну зв'язку *-ич-* та суфікс *-н-*²⁴.

Беручи за основу дефініцію словотвірних варіантів, якими в українській дериватології називають "похідні, що мають близьку або тотожну словотвірну і лексичну семантику й утворені від тої самої мотивуючої бази за допомогою суфіксів-аломорфів або вільних простих чи складних похідних варіантів одного форманта"²⁵, прикметникові форми *пандемійний* і *пандемічний* закономірно вважаємо словотвірними варіантами з кількох причин. По-перше, у реєстрі суфіксальних

морфем української мови²⁶ прикметникові суфікси *-н-* і *-ичн-/ічн-/їчн-* ідентифіковано як варіантні, хоча суфікс *-н-* має й інші варіантні морфемні, зокрема *-альн-, -льн-, -арн-/ярн-, -ивн-/івн-/овн-*. По-друге, словотвірній варіантній парі *пандемічний* / *пандемійний* властива спільна лексична і словотвірна семантика її компонентів, оскільки питомий суфікс *-н-* й іншомовний суфікс *-ічн-* мають однакове значення "подібний, належний".

Аналіз реєстрових слів Великого тлумачного словника сучасної української мови²⁷ дав змогу виокремити й інші прикметникові пари – словотвірні варіанти, утворені за подібними моделями: *алергійний* і *алергічний*, *гармонійний* і *гармонічний*, *гімназійний* і *гімназичний*, *меланхолійний* і *меланхолічний*, *філармонійний* і *філармонічний*.

Констатуємо, що прикметникові форми, утворені від іменникових основ на *-іј* за допомогою суфікса *-н-*, є досить поширеними в сучасній українській мові. Наприклад: *бактерійний* (від *бактерія*), *дифузійний* (від *дифузія*), *енергійний* (від *енергія*), *класифікаційний* (від *класифікація*), *кондиційний* (від *кондиція*), *кодифікаційний* (від *кодифікація*), *критерійний* (від *критерій*), *ліцензійний* (від *ліцензія*), *маніпуляційний* (від *маніпуляція*) *металургійний* (від *металургія*), *метоніміїний* (від *метонімія*), *морфійний* (від *морфій*), *паремійний* (від *паремія*), *пародійний* (від *пародія*), *периферійний* (від *периферія*), *реакційний* (від *реакція*), *сертифікаційний* (від *сертифікація*), *тенденційний* (від *тенденція*), *топоніміїний* (від *топонімія*), *трансформаційний* (від *трансформація*), *церемонійний* (від *церемонія*) і под.

Водночас не всі спільнокореневі прикметники, утворені від іменників за допомогою суфіксів *-н-* і *-ічн-*, можна вважати словотвірними варіантами. За моделлю «спільна твірна основа + варіантні суфікси *-н-/ічн-*» можна утворювати й прикметники-пароніми:

аналогійний (утворений за аналогією) і *аналогічний* (подібний),

категорійний (поняттєвий) і *категоричний* (безумовний),

мелодійний (від *мелодія*, *милозвучний*) і *мелодичний* (від *мелодика*).

Яскраво ілюструють відмінність у лексичному значенні утворені від спільнокореневих іменників такі прикметники-пароніми:

синонімний ← *синонім*

синонімійний ← *синонімія*

синонімичний ← *синоніміка*

антонімний ← *антонім*

антоніміїний ← *антонімія*

антонімічний ← *антоніміка*

²² Lyakhova O. "Determinologizatsiia u rozshyrennia znachennia slova v leksychnii systemi suchasnoi ukrainskoi movy" [The determinologization and the generalizations of word's meaning in the lexical system of modern Ukrainian], *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Philology"*, 2011, № 963, Vol. 62. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4431> [in Ukrainian].

²³ Kuzma I. "Slovotvirne variuvannia prykmetnykiv: paralelna norma chy yui porushennia?" [Derivational variation of adjectives], *Visnyk of Lviv University. Series Philology*, 2004, Issue 34 (I), P. 36 [in Ukrainian].

²⁴ Selihei P. Etymolohichnyi slovnyk zapozychenykh sufiksiv i sufiksoidiv v ukrainskii movi [Etymological Dictionary of Borrowed Suffixes and Suffixoids in Ukrainian Language], Kyiv, 2014, P. 150 [in Ukrainian].

²⁵ Kuzma I. "Zahalni tendentsii rozvytku slovotvirnoi synonimii ta variantnosti v novii ukrainskii movi" [General tendention of development of derivational synonymy and variation in the new ukrainian language], *Visnyk of Lviv University. Series Philology*, 2009, Issue 46 (II), P. 3 [in Ukrainian].

²⁶ Poliuha L. Slovnyk ukrainskykh morfem [The dictionary of Ukrainian morphemes], Kyiv, 2009, P. 486 [in Ukrainian].

²⁷ Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], Kyiv, 2009, 1332 p. [in Ukrainian].

омоніміїний ← омонімія
 омонімічний ← омоніміка
 пароніміїний ← паронімі
 пароніміїний ← паронімія
 паронімічний ← пароніміка

Значені паронімії прикметники, словотвірною базою яких є різні за значенням іменники (М. Вакулєнко кваліфікує їх як псевдосиноніми пароніміїного типу²⁸), варто диференціювати й уживати відповідно до їхньої семантики. Таку тенденцію у свідомому використанні цих і подібних пароніміїних слів виразно відбито в нашій монографічній праці “Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців”²⁹.

До того ж динамічні процеси в сучасній лексичній системі української мови, пов’язані з новими реаліями світової пандемії, демонструють уживання й відприкметникового іменника *пандемійність*, на який ми натрапляємо, наприклад, в інтерв’ю лауреатки Шевченківської премії 2020 року Маріанни Кіянвської інтернетовому виданню “ЛітАкцент”: *Як і з колоніалізмом, якого наче й нема вже, але колоніальність лишається, після пандемії лишиється “пандемійність”*³⁰.

Висновки. У контексті динамічних процесів українського лексикону 2020-х років одне з провідних місць посідає детермінологізація окремих лексичних одиниць медичної царини. Зокрема, під впливом світової пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 іменник *пандемія* й похідний від нього прикметник *пандемічний* вийшли за межі вузьконаукової медичної системи свого функціонування і стрімко ввійшли до складу загальної мови. Проте найбільш поширеною детермінологізованою лексемою в активному мовленні сучасних українців усе ж таки є ад’єктив *пандемійний*, що явно став витіснити свій дериваційний варіант *пандемічний*. З огляду на це академічні лексикографічні джерела мають зафіксувати таку словотвірну варіантність прикметникових форм у словниковій статті іменника *пандемія*:

ПАНДЕМІЯ, і, ор. в. єю, ж. Найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилася на більшість населення однієї чи кількох країн або материка. // прикм. *пандемійний* і *пандемічний*, а, е.

Перспективним убачаємо дослідження семантико-категорійного потенціалу терміна COVID-19 і дериваційної спроможності його лексичних варіантів.

Sergii Omelchuk. Desubstantive adjectives “пандемічний” and “пандемійний” in the modern Ukrainian lexicon. The purpose of the article is to investigate the derivational structure of the adjectives “пандемічний” and “пандемійний” and to substantiate scientifically the derivational variance of these adjectives in the modern Ukrainian language. **The subject of the study** comprises derived from a noun adjective variants “пандеміїний” / “пандемічний”, connected with the variation of the suffix -н-. The research material includes present-day informative texts from the Internet of various genres, as well as academic lexicographic sources of the early twentieth century. During the research following **methods** were used: analysis of

scientific linguistic literature, theoretical comprehension and generalization of scientific bases of the problem investigated; component analysis to define the semantic-derivational potential of the lexemes “пандеміїний” and “пандемічний”; the method of quantitative calculations to quantify the indices of the productive use manifestation of the adjective “пандемічний” and its derivational variant “пандеміїний” in the current lexicon; method of generalization to clarify the dictionary entry of the noun “пандемія”. **The novelty** of the study consists of the scientific reasoning of derivational variance of desubstantive adjectives “пандеміїний” and “пандемічний” on the basis of the linguistic research methods used, and the suggestion to qualify them as derivational variants. It is proved that adjective forms derived from the noun bases ending in -їй with the suffix -н- are quite common in the modern Ukrainian lexicon. Furthermore, new world-wide pandemic realities made it possible to record the use of the noun derived from adjective “пандеміїність”.

Conclusions. In the context of the dynamic processes of the Ukrainian lexicon of the 2020s, one of the leading places is occupied by the determinologization of separate lexical units of medical field. Under the influence of the global pandemic of coronavirus disease COVID-19, the noun “пандемія” and the adjective derived from it “пандемічний” went beyond the narrow scientific medical system of their functioning and rapidly became part of the common language. However, the most widespread determinologized lexeme in the active speech of present-day Ukrainians is still the adjective “пандеміїний”, which has clearly supplanted its derivational variant “пандемічний”. Given this, academic lexicographical sources should record such derivational variation of adjective forms in the dictionary entry of the noun “пандемія”, by adding to it the adjective “пандеміїний”.

Keywords: adjective, derivational structure, derivational variants, derivational suffix, determinologized lexeme.

Omelchuk Serhii – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, First Vice-Rector of Kherson State University, Professor of the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov. He is a national terminology scientist who researches the lexical and semantic, grammatical and stylistic features of modern terminology. He introduced into scientific circulation more than 20 terms of linguodidactic science, which is codified in specialized dictionaries. She has authored more than 250 scientific and science-and-methodology works, including two individual monographs, 10 textbooks and almost 80 study guides.

Омельчук Сергій – доктор педагогічних наук, доцент, перший проректор Херсонського державного університету, професор кафедри слов’янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова, заслужений діяч науки і техніки України. Є вітчизняним ученим-термінологом, який досліджує лексико-семантичні, граматичні і стилістичні особливості сучасної термінології. Увів у науковий обіг понад 20 термінів лінгводидактичної науки, що кодифіковано в галузевих словниках-довідниках. Автор понад 250 наукових та науково-методичних праць, серед яких дві одноосібні монографії, 10 підручників і майже 80 навчальних посібників.

Received: 22.08.2020

Advance Access Published: September 2020

© S. Omelchuk, 2020

²⁸ Vakulenko M. Ukrainiska terminolohiia: kompleksnyi lnhvistychnyi analiz [Ukrainian terminology: complex linguistic analysis], Ivano-Frankivsk, 2015, 361 p. [in Ukrainian].

²⁹ Omelchuk S. Suchasna ukrainska lnhvodydaktyka: normy v terminolohii i movna praktyka fakhivtsiv [Modern Ukrainian linguistic didactics: terminological norms and speech practice of specialists], Kyiv, 2019, 356 p. [in Ukrainian].

³⁰ Troskot I. “Marianna Kiianovska “Nashii Kulturi Naibilshe Brakuie Kliuchovoi Instytutsii — Spivrozmovnyka” [Marianna Kianovska: “Our culture lacks the key institution – the interlocutor], *LitAkcent*, 1 chervnya 2020 r. URL: <http://litakcent.com/2020/06/01/marianna-kiianovska-nashiy-kulturi-naybilshe-brakuye-klyuchovoyi-institutsiyi-spivrozmovnika/> [in Ukrainian].